

HOÀN THIỆN PHÁP LUẬT VỀ BỒI THƯỜNG ĐỐI VỚI VẬT NUÔI KHI NHÀ NƯỚC THU HỒI ĐẤT

Improve the law on livestock compensation when the state recovers land

Phan Trung Hiền^{1,*}, Nguyễn Thành Phương²

¹pthien@ctu.edu.vn, ²nguyenthphanphuong099@gmail.com

¹Khoa Luật; Trường Đại học Cần Thơ

²Học viên cao học Luật Kinh tế K23; Trường Đại học Cần Thơ

TÓM TẮT. Khi Nhà nước tiến hành thu hồi đất nghĩa là người bị thu hồi có thể mất đi toàn bộ hay một phần diện tích đất mà mình đang sử dụng hợp pháp. Những thiệt hại trong thời điểm thu hồi không chỉ là đất, mà còn có thể bao gồm nhiều thiệt hại khác, có thể liệt kê như: công trình xây dựng, vật kiến trúc, cây trồng và vật nuôi... Do vậy, khi tiếp cận với pháp luật bồi thường, việc xác định thiệt hại đối với vật nuôi cũng là vấn đề cần lưu ý. Bài viết này phân tích những quy định liên quan đến việc bồi thường về vật nuôi khi Nhà nước thu hồi đất để đánh giá theo những vấn đề như: pháp luật đã có quy định đầy đủ các thiệt hại, nguyên tắc và cách thức xác định thiệt hại đối với vật nuôi khi Nhà nước thu hồi đất hay chưa. Trên cơ sở công bằng, khách quan và trong xứng, nhóm tác giả đề xuất một số nguyên tắc nhằm hoàn thiện pháp luật về bồi thường vật nuôi khi Nhà nước thu hồi đất.

TỪ KHÓA: Bồi thường khi Nhà nước thu hồi đất; Bồi thường về vật nuôi; Thiệt hại về vật nuôi khi giải phóng mặt bằng

ABSTRACT. When the State recovers the land, the person whose land is recovered may lose all or part of the land that he or she is using legally. Damages at the time of land recovery are not only the land but also other properties such as: buildings, structures, crops and livestock. Therefore, when approaching the law of compensation, the identification of damage to livestock is also a matter of concern. This article analyzes the regulations relating to the compensation of livestock when the State recovers land for assessment on issues such as: whether the law has sufficient provisions on damage, principles and methods determining damage to livestock when the State recovers land. On the basis of fair, objective and proportionate factors, the authors propose some principles to improve the law on compensation of livestock when the State recovers land

KEYWORDS: Compensation when the State recovers land; Compensation for livestock; Loss of livestock on land acquisition

1. MỘT SỐ KHÁI NIỆM CÓ LIÊN QUAN ĐẾN BỒI THƯỜNG VẬT NUÔI KHI NHÀ NƯỚC THU HỒI ĐẤT

1.1 Khái niệm thu hồi đất và thiệt hại khi Nhà nước thu hồi đất

Theo khoản 11 Điều 3 Luật đất đai năm 2013 thì: “Nhà nước thu hồi đất là việc Nhà nước quyết định thu lại quyền sử dụng đất của người được Nhà nước trao quyền sử dụng đất hoặc thu lại đất của người sử dụng đất vi phạm pháp luật về đất đai.” Hiện nay, pháp luật nước ta quy định ba nhóm trường hợp thu hồi đất¹, song trường hợp thu hồi đất có bồi thường về vật nuôi phổ biến là trường hợp thu hồi đất vì mục đích quốc phòng, an ninh, phát triển kinh tế - xã hội vì lợi ích quốc gia, công cộng được quy định tại Điều 61 và 62 Luật đất đai năm 2013.

Mặc dù đối tượng thu hồi có thể chỉ là một diện tích đất, song các thiệt hại không chỉ có đất. Thứ nhất, ngoài thiệt hại về quyền sử dụng, người có đất bị thu hồi và những người có liên quan còn gánh chịu các thiệt hại khác như: thiệt hại về công trình xây dựng, trong đó phổ biến là nhà ở, vật kiến trúc, hay cây trồng, vật nuôi... Thêm vào đó, cũng còn hình thức thiệt hại khác không ở dạng vật chất nhưng ảnh hưởng không nhỏ đến người có đất bị thu hồi và những người có liên quan, đó là các thiệt hại về tinh thần do việc giải phóng

mặt bằng kéo dài, gây căng thẳng, lo âu cho người sản xuất về đời sống và sản xuất nông nghiệp,² trong đó có cả vấn đề nuôi trồng thủy sản.

Trên thực tế việc xác định thiệt hại khi Nhà nước thu hồi đất là điều không dễ dàng, kể cả đối với vật nuôi. Chẳng hạn như, thiệt hại đối với vật nuôi không chỉ là giá trị hiện có của số thủy sản thả nuôi mà còn chi phí để xây dựng ao, hồ cũng như các điều kiện nhằm bảo đảm an toàn khi thả nuôi. Hơn nữa, nếu nhìn sâu hơn, trong một số trường hợp nhất định thì đó là thiệt hại đối với hoạt động sản xuất nông nghiệp của người dân, mà các hoạt động sản xuất này đã đem đến thu nhập ổn định cho họ từ trước đến nay. Nói cách khác, thiệt hại đối với vật nuôi không chỉ là thu hoạch sớm, mà quan trọng hơn chính là thiệt hại do thu hẹp hoặc chấm dứt hoạt động nuôi trồng thủy sản. Hơn nữa, theo quy định hiện nay, pháp luật chỉ công nhận thiệt hại đối với vật nuôi là thủy sản phát sinh do thu hoạch sớm. Trong khi đó, thực tế cho thấy có rất nhiều vật nuôi khác cũng bị thiệt hại khi Nhà nước thu hồi đất. Hơn nữa, có trường hợp Nhà nước không thu hồi đất nhưng vẫn có thể bị thiệt hại về vật nuôi do hạn chế khả năng sử dụng hoặc phải thay đổi mục đích sử dụng đối với đất. Ví dụ trong quá trình thu hồi đất và thực hiện dự án có thể lấp sông hoặc ngăn dòng chảy, gây ra tình trạng mất nguồn nước phục vụ cho việc nuôi trồng thủy sản.

¹ Khoản 1 Điều 16 Luật đất đai năm 2013 quy định các trường hợp thu hồi đất gồm:

- Thu hồi đất vì mục đích quốc phòng, an ninh; phát triển kinh tế - xã hội vì lợi ích quốc gia, công cộng;
- Thu hồi đất do vi phạm pháp luật về đất đai;
- Thu hồi đất do chấm dứt việc sử dụng đất theo pháp luật, tự nguyện trả lại đất, có nguy cơ đe dọa tính mạng con người.

² PGS.TS Phan Trung Hiền: *Vấn đề xác định thiệt hại và bồi thường thiệt hại khi nhà nước thu hồi đất*, Pháp luật về quản lý và sử dụng đất đai ở Việt Nam (chủ biên), NXB Trường Đại học Cần Thơ, 2016, tr.103.

Received: June, 15th, 2018

Accepted: July, 9th, 2018

*Corresponding author.

E-mail: pthien@ctu.edu.vn

1.2 Khái niệm vật nuôi và bồi thường đối với vật nuôi khi Nhà nước thu hồi đất

Khái niệm vật nuôi

Theo từ điển Tiếng Việt, vật nuôi bao gồm “gia súc hoặc gia cầm”³. Về mặt căn cứ pháp lý quy định tại Pháp lệnh số 16/2004/PL-UBTVQH thì vật nuôi là các giống gia súc, gia cầm, ong, tằm, động vật thủy sản v.v.⁴. Trong đó, với thủy sản sẽ bao hàm các loài cá, giáp xác, động vật thân mềm, lưỡng cư, động vật có vú và một số loài động vật khác sống dưới nước.⁵

Liên quan đến việc xác định loại vật nuôi mà người có đất bị giải tỏa được xem xét bồi thường thiệt hại, pháp luật về đất đai bước đầu chỉ ghi nhận là thủy sản được tính bồi thường, điều này cho thấy quy định pháp luật còn chưa đầy đủ trong việc điều chỉnh vấn đề này và như vậy một số động vật khác như khái niệm của Pháp lệnh vật nuôi nêu ra vẫn chưa được tính đến, điều này tạo sự không công bằng giữa những chủ thể trong ngành sản xuất chăn nuôi cùng bị thiệt hại và do một vấn đề bồi thường giải phóng mặt bằng gây ra.

Khái niệm bồi thường và bồi thường khi Nhà nước thu hồi đất

Cụm từ “Bồi thường” lần đầu xuất hiện trong Luật đất đai năm 1993. Cho đến nay “bồi thường” được hiểu là “Việc Nhà nước trả lại giá trị quyền sử dụng đất với diện tích đất thu hồi cho người sử dụng đất”.⁶ Như vậy, pháp luật hiện hành chỉ xác định khái niệm “bồi thường về đất” mà không xác định khái niệm đối với các tài sản khác như: công trình xây dựng, vật kiến trúc, cây trồng và vật nuôi... Điều này có thể được lý giải đơn giản là bởi vì khái niệm “bồi thường” được ghi nhận trong Luật đất đai nên đối tượng điều chỉnh của đạo luật này chỉ có đất và quyền sử dụng đất. Tuy nhiên, điều đáng nói là các văn bản quy phạm pháp luật khác, kể cả các văn bản hướng dẫn thi hành Luật đất đai cũng không nêu khái niệm “bồi thường thiệt hại khi Nhà nước thu hồi đất”. Điều này cho thấy nhà làm luật của chúng ta vẫn còn chú trọng về phương diện quản lý từ phía các chủ thể quản lý hơn là chú trọng đến các thiệt hại từ phía người dân, bởi vì thực chất đối tượng của hoạt động thu hồi là “đất”, chứ không phải bất kỳ tài sản nào khác; trong khi thiệt hại của người sử dụng đất thì bao gồm cả quyền sử dụng đất và quyền sở hữu các loại tài sản trên đất. Mặt khác, việc quy định giới hạn như vậy còn thể hiện rằng Luật đất đai tỏ ra không đủ phạm vi điều chỉnh để đề cập đến các vấn đề bồi thường về công trình xây dựng, vật kiến trúc, cây trồng, vật nuôi... nên chỉ quy định chung chung và giao cho các tỉnh, thành hướng dẫn thi hành.

Chính điều này tạo ra sự không thống nhất trong cách hiểu và cách vận dụng pháp luật về bồi thường, hỗ trợ, tái định cư khi Nhà nước thu hồi đất, gây tâm lý một chiều trong quá trình thực thi pháp luật về giải phóng mặt bằng tại một số địa phương. Thật vậy, có địa phương chỉ quan tâm đến việc thu hồi được thửa đất, còn việc bồi thường, hỗ trợ hay tái định cư thì là việc từng bước giải quyết sau.

2. THỰC TRẠNG PHÁP LUẬT VỀ BỒI THƯỜNG ĐỐI VỚI VẬT NUÔI KHI NHÀ NƯỚC THU HỒI ĐẤT

2.1 Khái quát về nguyên tắc bồi thường đối với tài sản là vật nuôi

Luật đất đai năm 2013 đã có sự thay đổi bước đầu khi tách nguyên tắc bồi thường về đất và các thiệt hại về tài sản, ngừng sản xuất kinh doanh khi Nhà nước thu hồi đất thành 02 điều luật riêng biệt tại Điều 74 và Điều 88. Tuy nhiên, dù điều luật quy định là “nguyên tắc” nhưng tính chất của quy định này rất đơn giản, giống như điều kiện bồi thường: “*chủ sở hữu tài sản hợp pháp gắn liền với đất bị thiệt hại về tài sản thì được bồi thường*”. Trong khi đó, pháp luật thiếu những nguyên tắc cần thiết như việc bồi thường về tài sản có cần bảo đảm yếu tố dân chủ, khách quan, công bằng, công khai, kịp thời và đúng quy định pháp luật hay không? Điều luật này chưa làm rõ các nguyên tắc trên. Vì lẽ đó có những thiệt hại về tài sản là vật nuôi bị bỏ sót trong quy định và không được xem là đối tượng nhận bồi thường.

2.2 Quy định về các điều kiện để tài sản là vật nuôi được bồi thường

Thật ra, điều kiện được bồi thường đối với tài sản gắn liền với đất nói chung và vật nuôi nói riêng không được quy định cụ thể, chi tiết trong Luật đất đai năm 2013 và các văn bản hướng dẫn thi hành, ngoại trừ nguyên tắc bồi thường tài sản vừa được phân tích ở mục trên. Tuy nhiên, Điều 92 Luật đất đai năm 2013 có quy định các trường hợp Nhà nước thu hồi đất không được bồi thường tài sản gắn liền với đất nên có thể từ đây, suy luận ra các điều kiện được bồi thường về tài sản, cụ thể như sau:

*“Tài sản gắn liền với đất được tạo lập trái quy định của pháp luật hoặc tạo lập từ sau khi có thông báo thu hồi đất của cơ quan nhà nước có thẩm quyền.”*⁷

Về căn cứ “thông báo thu hồi đất” là căn cứ được xác định rất rõ trong các quy định pháp luật: *“Trước khi có quyết định thu hồi đất, chậm nhất là 90 ngày đối với đất nông nghiệp và 180 ngày đối với đất phi nông nghiệp, cơ quan nhà nước có thẩm quyền phải thông báo thu hồi đất cho người có đất thu hồi biết. Nội dung thông báo thu hồi đất bao gồm kế hoạch thu hồi đất, điều tra, khảo sát, đo đạc, kiểm đếm.”*⁸ Như vậy, từ khi có thông báo thu hồi đất thì người dân không được nuôi mới hoặc thả nuôi thêm thủy sản. Thật ra, pháp luật nên xác định chính xác là từ khi người dân trong khu vực có đất bị thu hồi nhận được thông báo thu hồi đất vì thực tế có những trường hợp, vì lý do khách quan và chủ quan, thông báo thu hồi đất không đến tay người nhận thông báo hoặc đến chậm hơn một khoảng thời gian nhất định kể từ khi thông báo được ban hành.

Tuy nhiên, khái niệm “*được tạo lập trái quy định của pháp luật*” là khái niệm gây khó khăn nhất định trong việc hiểu và vận dụng. Ngoại trừ các loại thủy sản cấm nuôi trồng; các khu đất chuyên canh trồng lúa không cho phép nuôi trồng thủy sản... thì việc nuôi trồng thủy sản trong trường hợp nào mới xem là trái pháp luật, còn lại thì người dân vẫn được thả nuôi. Tất nhiên, việc nuôi trồng có trái pháp luật hay không phải căn cứ vào xác nhận của chính quyền địa phương căn cứ vào quyết định xử phạt vi phạm hành chính (nếu có) hoặc ít nhất là biên bản ghi nhận hành vi vi phạm. Trong điều kiện đó, pháp luật nước ta không hạn chế hành vi nuôi trồng thủy sản sau khi kế hoạch sử dụng đất hàng năm của cấp huyện được công bố, mặc dù có hạn chế trồng cây lâu năm. Khoản

³ Chủ biên Hoàng Phê: Từ điển Tiếng Việt, Nxb Hồng Đức, Tr.1405.

⁴ Theo khoản 1 Điều 3 Pháp lệnh số 16/2004/PL-UBTVQH11 ngày 24/03/2014 của Ủy ban Thường vụ Quốc hội quy định về giống vật nuôi.

⁵ Điểm b khoản 1 Điều 3 Luật thú y năm 2015.

⁶ Khoản 12 Điều 3 Luật đất đai năm 2013.

⁷ Khoản 2 Điều 92 Luật đất đai năm 2013.

⁸ Xem khoản 1 Điều 67 Luật đất đai năm 2013.

2 Điều 49 Luật đất đai năm 2013 chỉ quy định hạn chế quyền “xây dựng mới nhà ở, công trình, trồng cây lâu năm” sau khi kế hoạch sử dụng đất hàng năm của cấp huyện được công bố mà thôi.

2.3 Quy định về cách tính bồi thường đối với vật nuôi

Đây là lần đầu tiên, Luật đất đai quy định về bồi thường cây trồng, vật nuôi trong một điều luật riêng biệt thay vì trong các văn bản hướng dẫn dưới luật như trước đây. Quy định trực tiếp làm căn cứ xác định bồi thường vật nuôi ở Việt Nam hiện nay là khoản 2 Điều 90 Luật đất đai năm 2013, cụ thể như sau:

“Khi Nhà nước thu hồi đất mà gây thiệt hại đối với vật nuôi là thủy sản thì việc bồi thường thực hiện theo quy định sau đây:

a) Đối với vật nuôi là thủy sản mà tại thời điểm thu hồi đất đã đến thời kỳ thu hoạch thì không phải bồi thường;

b) Đối với vật nuôi là thủy sản mà tại thời điểm thu hồi đất chưa đến thời kỳ thu hoạch thì được bồi thường thiệt hại thực tế do phải thu hoạch sớm; trường hợp có thể di chuyển được thì được bồi thường chi phí di chuyển và thiệt hại do di chuyển gây ra; mức bồi thường cụ thể do Ủy ban nhân dân cấp tỉnh quy định.”

Đây là quy định cần thiết, bảo đảm cơ sở pháp lý để tính bồi thường. Tuy nhiên, quy định này cũng có một số vấn đề cần bàn như sau:

Thứ nhất, căn cứ “xác định đã đến thời kỳ thu hoạch” được hiểu là tại thời điểm nào? Hiểu theo phương thức gián lược, đến thời kỳ thu hoạch có thể là giai đoạn khi thủy sản đạt chất lượng về kích cỡ thương phẩm, có thể trao đổi sinh ra lợi nhuận hay tại thời điểm thủy sản bắt đầu có thể dùng làm thực phẩm?

Thực tế cho thấy thời kỳ thu hoạch đối với thủy sản không nhất thiết chỉ là một, mà còn có thể là ba hoặc bốn thời kỳ trong cùng một giai đoạn sinh trưởng; thời kỳ đánh dấu vụ thu hoạch đầu tiên khi thủy sản đạt tiêu chuẩn về kích cỡ và ngày tuổi của giống đó⁹. Tùy vào mục tiêu đã đề ra từ đầu mà các trại sản xuất giống có quyền thu hoạch, chuyển sang ao ương giai đoạn tiếp theo hoặc bán cho trang trại ương giống khác hoặc trực tiếp cho nông dân.¹⁰ Khi cá đạt trọng lượng tiêu chuẩn về kích cỡ thương phẩm, cũng là thời điểm thu hoạch thứ ba trong quy trình nuôi, vụ thu hoạch cuối diễn ra khi thủy sản đến một giai đoạn sinh trưởng nhất định, còn gọi là quá trình “thành thực” đạt tiêu chuẩn sinh sản nhân giống.¹¹ Mỗi thời kỳ sinh trưởng của cá đánh dấu một giá trị khác nhau. Do đó, nắm vững mấu chốt vấn đề là điều kiện tiên quyết cần có trong việc xây dựng hệ thống pháp luật bồi thường.

Pháp luật nước ta quy định thời kỳ thu hoạch nhưng chưa xác định rõ đặc tính giai đoạn sinh trưởng nên vẫn chưa thể xác định đúng bản chất của thiệt hại để tính bồi thường. Khi đó sẽ có một số trường hợp nhất định không được bồi thường

tương xứng. Ví dụ: Trong công tác bồi thường thủy sản tại Cần Thơ¹², mức bồi thường về cá do thu hoạch sớm tương đương từ 20-30% giá trị sản lượng thu hoạch. Theo đó, mức giá bồi thường đối với cá Tra tương đương 12.000đồng/kg. Đối chiếu tỷ giá này với giá bán thực tế cá tra trên thị trường trong năm 2017 dao động từ 28.500-29.000đồng/kg¹³. Ta thấy, giá bồi thường có sự chênh lệch so với giá mà loại hàng hóa này lưu thông trên thị trường. Do đó, cách hiểu bồi thường tương đương giá thị trường cần làm rõ trong trường hợp này.

Ở khía cạnh kinh tế của người sản xuất, thì việc bồi thường thủy sản hiện nay căn cứ vào giá trung bình hàng năm của thị trường thì chỉ năm 2007 và 2011 là nông dân có lời từ 11,5-14,3% so với vốn đầu tư, còn các năm còn lại người nuôi đều lỗ từ 0,53-14,9%.¹⁴ Do đó, việc bồi thường thủy sản hiện nay cho dù có bằng hoặc tương đương giá trị thị trường đi nữa thì thiệt hại đối với người nông dân vẫn xảy ra. Việc pháp luật Việt Nam quy định chỉ bồi thường cho những thiệt hại thực tế do thu hoạch sớm, mà không bao gồm những nguyên tắc bằng hoặc tốt hơn giá thị trường là một thiếu sót lớn để giúp nông dân ổn định cuộc sống sau khi thu hoạch.

Thứ hai, việc pháp luật ghi nhận “Đến thời điểm thu hoạch thì không phải bồi thường” phát sinh một số bất cập. Trên thực tế, ngay cả khi đến thời kỳ thu hoạch thì không có cơ sở nào chứng minh là không có thiệt hại thực tế xảy ra. Ngoài các yếu tố về thương phẩm và chất lượng như đã nêu, thời vụ thu hoạch sớm hay muộn phụ thuộc vào nhiều yếu tố có thể kể đến như: nhu cầu thị trường, điều kiện tự nhiên, dịch bệnh... Như vậy, khó có căn cứ nào xác định thời điểm chính xác phải thu hoạch thủy sản, bởi các yếu tố ngoại cảnh có thể tác động đến vụ thu hoạch, diễn hình như sau:

(i) Thu hoạch sớm hơn dự kiến: Trong bối cảnh nhu cầu vượt số lượng cung ứng, sinh ra tình trạng “ép cá” bán sớm hơn mùa vụ thu hoạch, giá thành cao khiến chủ thể chăn nuôi đổ xô thu hoạch sớm hơn thời vụ nhằm nắm bắt cơ hội thị trường mang lại. Theo nghiên cứu cho thấy sau 7 tháng nuôi thì cá đạt kích cỡ thương phẩm. Tuy nhiên việc thu hoạch có liên quan đến giá bán nên trong một số trường hợp nhất định người chăn nuôi để giảm tăng trưởng hoặc cho ăn thức ăn bán lúc thời điểm giá cao.¹⁵ Trường hợp khác, khi đối phó với tình trạng biến đổi khí hậu diễn biến triểu cường tăng cao, khô hạn, mưa bão... làm tăng khả năng gây dịch bệnh cho vật nuôi, là yếu tố tác động đến người nuôi phải thu hoạch sớm để tránh tình trạng có thể mất trắng.

(ii) Thu hoạch muộn hơn dự kiến: Khi quá trình cung vượt cầu xảy ra, thị trường xuất khẩu gặp nhiều biến động ảnh hưởng đến mùa vụ thu hoạch, khủng hoảng kinh tế toàn cầu kéo dài... dẫn đến hệ quả có thể gây tê liệt “đóng băng” thị trường, giá trị thủy sản vì thế cũng có khả năng mất giá trầm trọng. Trong trường hợp này, động thái của người chăn nuôi lúc bấy giờ sẽ thu hoạch trễ hơn so với kế hoạch ban đầu để

⁹ Campet, M., 1997. Qualité des ovules d'un poisson chat élevé en cages flottantes dans le delta du Mekong (Pangasius hypophthalmus) Durant le processus de maturation ovocytaire. Mémoire DAA, ENSA- Rennes. France. Giai đoạn thu hoạch cá được khoa học phân tích như sau: từ khi nở cho đến 7 ngày gọi là cá bột, tiếp theo từ 20-45 ngày ương được gọi là cá hương ở giai đoạn này thì các trang trại đã có thể nuôi đến giai đoạn lớn hơn hoặc bán cho các trang trại giống khác hay nông dân. Sau 2,5 đến 3 tháng tiếp theo cá chính thức được gọi là cá giống đây là giai đoạn thu hoạch chính thức của các trang trại sản xuất giống và cũng được gọi là giai đoạn thu hoạch thứ 2, giai đoạn thu hoạch thứ ba được gọi là giai đoạn cá thương phẩm, có thể xuất khẩu được.

¹⁰Như trên

¹¹ Quyết định 09/2015/QĐ-UBND ngày 05/03/2015 “quy định đơn giá nhà, công trình, vật kiến trúc, cây trồng và vật nuôi do thành phố Cần Thơ ban hành”. Công nhận giai đoạn thu hoạch khi cá sinh sản, điều này tương đồng với thực tế lần khoa học chuyên ngành.

ban hành”. Công nhận giai đoạn thu hoạch khi cá sinh sản, điều này tương đồng với thực tế lần khoa học chuyên ngành.

¹² Xem Quyết định 09/2015/QĐ-UBND của UBND TP. Cần Thơ ngày 05/03/2015 “quy định đơn giá nhà, công trình, vật kiến trúc, cây trồng và vật nuôi.

¹³ Cục thống kê TPCT, báo cáo 768/BC-CTK ngày 18 tháng 12 năm 2017 về tình hình kinh tế xã hội năm 2017 trang 16.

¹⁴ Phạm Thị Thu Hồng, Trương Hoàng Minh, Dương Nhật Long và Nguyễn Thanh Phương, 2015. *Phân tích khía cạnh kỹ thuật và tài chính chủ yếu trong nuôi cá tra theo các hình thức tổ chức khác nhau*. Tập chí Nông nghiệp và Phát triển Nông thôn, số 3+4/2015 trang 169-177.

¹⁵ Nguyễn Thanh Phương - Nguyễn Anh Tuấn, *Nuôi cá tra ở ĐBSCL thành công và thách thức trong phát triển bền vững*, Nxb Đại học Cần Thơ, 2016, trang 82.

ra hoặc “treo ao” chờ thị trường bình ổn, giá trị tăng cao mới bắt đầu khai thác.¹⁶

Việc nhà nước thu hồi lại ao, đầm... thời điểm này vô hình chung đã đẩy người nuôi trồng phải “bán tháo”, thấp hơn giá trị đề trả lại đất. Do đó trong trường hợp này việc bồi thường khi đến kỳ thu hoạch pháp luật cần tính đến các chi tiết, nguyên nhân điều kiện khách quan lẫn chủ quan để người chăn nuôi không bị thiệt hại về kinh tế, bảo đảm nguyên tắc công bằng và tương xứng trong bồi thường đối với tài sản là vật nuôi.

Thứ ba, với vấn đề vật nuôi trường hợp có thể di chuyển được thì được bồi thường chi phí di chuyển và thiệt hại do di chuyển gây ra. Khi đó trong trường hợp này ta cần hiểu rằng: vật nuôi có thể di chuyển đến nơi ở mới. Ngược lại, diện tích mặt nước có thể di dời song hành được không, khi mà diện tích đất đã mất đi, được xác định như một tài nguyên gắn liền với đất, với cá. Nhưng khi tính toán cho những thiệt hại thì nước chưa được chú ý đến. Trong một số trường hợp nhất định, thì nước trong ao nuôi có trị giá hơn cả vật nuôi. Minh chứng cho điều này là trường hợp môi trường nước ô nhiễm nông dân phải mua nước biển từ địa phương khác hoặc thiết lập hệ thống dẫn nước biển trực tiếp vào ao.¹⁷ Ước tính chi phí mua nước biển canh tác tôm rơi vào khoảng 20 triệu đồng/ha. Khi đó, ước lượng cho những thiệt hại này vẫn chưa được suy tính bồi đắp cho người canh tác.

Thứ tư, việc quy định bồi thường thiệt hại thực tế do phải “thu hoạch sớm” chưa thật sự rõ ràng, bởi lẽ chế định không nêu được khoảng thời gian bao lâu được gọi là thu hoạch sớm. Giả thuyết đưa ra, nếu cá tra có thể thu hoạch sau 7 tháng nuôi, vậy thời gian thu hoạch sớm được hiểu là vào tháng thứ mấy trong vòng đời sinh trưởng của cá? Thu hoạch sớm được hiểu trong giới hạn nào là hợp lý, khi mà sớm hơn 5 tháng, 6 tháng so với vụ thu hoạch được gọi là thu hoạch sớm, thì trường hợp cá nuôi thu hoạch sớm hơn dự tính 1 tháng, 10 ngày, 1 tuần có được quy ước là sớm hơn kế hoạch mà được bồi thường không? Do đó, văn bản hướng dẫn cần có cách quy ước, giới hạn cho việc thu hoạch sớm so với mùa vụ bao lâu sẽ được bồi thường. Theo đó, cần xác định thời kỳ giai đoạn sinh trưởng mà có mức ấn định thiệt hại, quy đổi giá trị tương đương

2.4 Vấn đề xác định số lượng vật nuôi

Tương ứng với mỗi vật nuôi, có mật độ thả nuôi thích hợp. Tuy nhiên, xoay quanh vấn đề xác định thế nào là mật độ nuôi thích hợp vẫn còn là vấn đề còn nhiều tranh luận. Đơn cử, vật nuôi là thủy sản thuộc nhóm cá tra tại Long An cơ chế mật độ thả nuôi vào khoảng 30 con/ m²¹⁸. Khi đó tại Thông tư 44/2010/TT-BNNPTNT Quy định điều kiện cơ sở, vùng nuôi cá tra thâm canh đảm bảo an toàn vệ sinh thực phẩm, nhằm đảm bảo đủ các tiêu chuẩn GAP (SQF, VietGAP, GlobalGAP) thì mật độ chuẩn lên đến 40con/m², cũng cần nói thêm rằng mật độ 40 con/ m² mà Bộ NNPTNN đề ra nhằm đạt tiêu chuẩn xuất khẩu, không mang tính bắt buộc, việc nông dân nuôi dày vì thiếu diện tích đất hay vì lý

do trao đổi lưu lượng hàng hóa trong thị trường nội địa, việc quy định giới hạn trong diện tích ao mang tính phi lý, vì các lý do sau:

Thứ nhất, khi Nhà nước bồi thường vật nuôi là thủy sản việc căn cứ vào mật độ phải dựa trên cơ sở nông dân nuôi thủy sản với hình thức nào? Ví dụ: thâm canh, quảng canh, quảng canh cải tiến... mỗi hình thức nuôi sẽ có một mật độ khác nhau. Do đó khi quy định mật độ nuôi cũng cần căn cứ vào hình thức mà người chăn nuôi đang canh tác. Việc quy định một mật độ duy nhất trong canh tác nuôi trồng, đồng nghĩa cơ chế này đang “áp đặt” thị trường canh tác, “cái lý, cái tình” chưa được đề cao.

Thứ hai, việc quy định mật độ thả nuôi theo lý giải của các cơ quan Nhà nước là nhằm ngăn chặn tình trạng thả nuôi dày, tránh tình trạng đốn đầu giải phóng mặt bằng gây ảnh hưởng đến ngân sách nhà nước. Nhưng với quan điểm của tác giả, việc quy định mật độ nuôi thực chất không mang nhiều ý nghĩa trong công tác “bồi thường thiệt hại”. Có thể nhận thấy từ các văn bản điều chỉnh trực tiếp đến vật nuôi như luật thú y, luật thủy sản, pháp lệnh... không quy định mật độ và số lượng vật nuôi, việc chăn nuôi không cần đăng ký, lần xin phép; dẫn đến hệ số canh tác mỗi nơi mỗi khác, tùy điều kiện địa lý mà có mật độ nuôi khác nhau. Công tác quản lý lỏng lẻo, chưa được siết chặt dẫn đến tình trạng nuôi thiếu khoa học là điều tất yếu. Chính vì cơ chế không đăng ký, không xin phép, người canh tác có thể nuôi số lượng bao nhiêu tùy thích. Cơ quan không kiểm soát được cơ chế đầu vào thì sao lại siết chặt đầu ra bằng mật độ canh tác?

Thứ ba, khó xác định mật độ nuôi trong mô hình cơ cấu thả ghép kết hợp, việc nuôi kết hợp nhiều loại cá trong mô hình này nhằm tận dụng không gian và tầng nước sống của cá, đồng thời tạo điều kiện cho cá sử dụng hiệu quả các nguồn thức ăn có trong ruộng theo các tầng nước khác nhau.¹⁹ Ngoài ra, thả ghép nhiều loài cá còn giúp tăng năng suất trên một đơn vị diện tích mặt nước và hạn chế được nhiều rủi ro khi giá cá trên thị trường luôn biến động²⁰. Việc quy định một mật độ nhất định tỏ ra chưa phù hợp trong quy trình canh tác này.

Hơn nữa, thực tế cũng phát sinh trường hợp xen canh giữa vật nuôi và vật nuôi khác; giữa vật nuôi và cây trồng, ví dụ khá phổ biến là trồng cây lúa kết hợp với nuôi trồng thủy sản, với mục đích khai thác tối đa nguồn lợi của đất, của nước, của ánh sáng. Chính điều này dẫn đến các địa phương phải quy định về vật nuôi chính và vật nuôi phụ. Khi đó, vật nuôi chính có thể được bồi thường 100% giá trị thiệt hại nếu thỏa mãn các điều kiện về tính pháp lý; tuy nhiên, đối với vật nuôi phụ thì các địa phương quy định một tỷ lệ thích hợp, của thiệt hại đối với các loại vật nuôi phụ đó. Ví dụ: Tại Sóc Trăng²¹ có quy định mô hình tôm - lúa (1,55ha đất: Gồm 01ha mặt nước nuôi; 0,2ha ao lắng; 0,1ha chứa bùn; 0,25ha diện tích bờ)...

Như vậy, việc quy định này khác nhau ở từng địa phương và có những khoảng cách, độ vênh nhất định. Chính vì thế, một văn bản hướng dẫn thống nhất các nguyên tắc chung

¹⁶ Cục thống kê TPCT, báo cáo 768/BC-CTK ngày 18 tháng 12 năm 2017 về tình hình kinh tế xã hội năm 2017 trang 16.

¹⁷ Việt Hùng, Nông dân Nghệ An đầu tư 1,7 tỷ đồng đưa nước biển vào nuôi tôm, <http://baonghean.vn/nong-dan-nghe-an-dau-tu-17-ty-dong-dua-nuoc-bien-vao-nuoi-tom-137553.html>

¹⁸ Quyết định 57/2016/QĐ-UBND ngày 18/10/2016 Quy định đơn giá bồi thường thiệt hại đối với cây trồng, vật nuôi là thủy sản khi Nhà nước thu hồi đất trên địa bàn tỉnh Long An

¹⁹ Đặng Ngọc Thanh (1979), *Thủy sinh học đại cương*, NXB Khoa học và Kỹ thuật Hà Nội. Tr215.

²⁰ Nguyễn Thanh Phương- Trần Ngọc Hải- Dương Nhựt Long, *Giáo trình nuôi trồng thủy sản*, Tủ sách Đại học Cần Thơ, Năm 2010, Trang 126. Ở việc nuôi ghép này các nhà khoa học thường đưa ra nhiều công thức khác nhau. Có thể kể đến như:

+ Công thức 1: Mè vinh+ rô phi+Chép (tỷ lệ % 50/30/20)

+ Công thức 2: Mè vinh+rô phi+sặc rần+ chép (tỷ lệ% 50/20/20/10)

+ Công thức 3: Mè vinh+rô phi+mè hoa+ chép (tỷ lệ 50/20/15/15)

²¹ Điều 4, Quyết định số 09/2017/QĐ-UBND ngày 22/02/2017 của UBND tỉnh Sóc Trăng quy định về mật độ, định mức, đơn giá bồi thường, hỗ trợ cây trồng, hoa màu, vật nuôi là thủy sản áp dụng đối với các trường hợp bị thiệt hại khi Nhà nước thu hồi đất trên địa bàn tỉnh Sóc Trăng.

mang tính định khung chung của cả nước để các địa phương vận dụng cho phù hợp với tình hình thực tế là yêu cầu rất cần thiết đối với việc bồi thường vật nuôi trong giai đoạn hiện nay. Đặc biệt, cần phải thống nhất về những quy định về trường hợp nào thì gọi là bồi thường, trường hợp nào thì được gọi là hỗ trợ. Thực tế cho thấy, các địa phương chủ yếu quy định hỗ trợ di dời ao nuôi. Ví dụ: Về định mức hỗ trợ di dời thủy sản nuôi, hỗ trợ chi phí bơm tát, di chuyển thủy sản nuôi; chi phí cải tạo và đặt cống cấp, thoát nước cho chỗ nuôi mới; Chi phí hỗ trợ di dời thủy sản đối với hình thức nuôi trong ao²². Tuy nhiên, nếu các hộ dân này bị giải tỏa “trắng” thì sẽ di dời đi đâu; rõ ràng bản chất của hoạt động này là bồi thường thiệt hại chứ không phải hỗ trợ di dời.

3. MỘT SỐ GIẢI PHÁP NHẪM HOÀN THIỆN CÁC QUY ĐỊNH VỀ BỒI THƯỜNG ĐỐI VỚI TÀI SẢN LÀ VẬT NUÔI

Đầu tiên, việc bồi thường cần nên xác định bằng đúng giá trị ao nuôi, sản lượng mà người nông dân có thể đạt được khi buôn bán trên thị trường. Việc áp dụng mật độ cho một ao nuôi khi có bằng chứng xác thực có dấu hiệu vi phạm từ chủ sở hữu đất đai khi thả thêm vật nuôi nhằm đón đầu quy hoạch, pháp luật và các văn bản liên quan nên bổ sung chi tiết giai đoạn thu hoạch, đơn vị tính toán thiệt hại, nhằm đồng bộ hóa giữa quy định và áp dụng pháp luật một cách thống nhất. Căn cứ làm cơ sở để quy định mật độ nuôi tại các địa phương cần nên bám sát các yếu tố mùa vụ, nhu cầu thị trường, có sự thống nhất liên đới với các văn bản pháp luật trung ương, tránh tình trạng nhập nhằng xảy ra. Cần thiết nên có một văn bản có giá trị pháp lý cao hơn quyết định của ủy ban nhân dân cấp tỉnh để thống nhất việc quy định mật độ thả nuôi.

Thứ hai, pháp luật cần nên phân biệt rõ ràng 2 trường hợp là: (i) việc nuôi cá vì mục đích thương mại là nghề nghiệp chính, nguồn sống chính của nhà đầu tư, hộ gia đình; (ii) trường hợp nuôi cá cho công tác phục vụ nguồn sống, thực phẩm mang tính chất phi thương mại. Bởi lẽ, khi mục đích nuôi trồng khác nhau, thì mục tiêu hướng đến mang ý nghĩa không tương đồng. Cụ thể: nếu canh tác theo kiểu tự cung, tự cấp việc chăn nuôi dựa trên yếu tố này không mang nặng tính kinh tế. Khi mà nguồn giống, thức ăn đến từ tự nhiên, số lượng ít, khi quá trình giải tỏa đất đai xảy ra, chủ sở hữu có thể đánh bắt và sử dụng như nhu yếu phẩm hằng ngày. Do đó, khi mức bồi thường có tương đương hay thấp hơn đi chăng nữa thì không thể dẫn đến việc thua lỗ, ảnh hưởng đến công ăn việc làm của họ. Tuy nhiên, với trường hợp nuôi cá vì mục đích kinh tế việc canh tác có thể cầm cố tài sản để có nguồn vốn cho mục đích chăn nuôi với quy mô lớn thì việc bồi thường phải hơn giá trị trên thị trường mới tương xứng giá trị đã bỏ ra. Ngoài ra, giá trị bồi thường tương đương thì cần nên tính đến các chi phí liên quan như mật nước, giá trị cải tạo ao...

Thứ ba, xây dựng khái niệm “bồi thường khi Nhà nước thu hồi đất” thay cho khái niệm “bồi thường về đất”. Thật vậy, hiện hay khái niệm bồi thường về đất chưa bao hàm những thiệt hại về bồi thường đối với tài sản gắn liền với đất như: công trình xây dựng, cây trồng, vật nuôi. Theo nguyên tắc công bằng và tương xứng, nhóm tác giả đề xuất xây dựng khái niệm bao quát như sau: “*Bồi thường khi Nhà nước thu hồi đất là việc nhà nước trả cho người có đất thu hồi và các*

chủ thể có liên quan bị thiệt hại trong quá trình thu hồi đất những thiệt hại trong quá trình thu hồi đất bao gồm: thiệt hại về quyền sử dụng đất hoặc quyền sở hữu, sử dụng đối với công trình, vật kiến trúc, cây trồng, vật nuôi và những thiệt hại khác có liên quan do việc thu hồi đất gây ra”.²³

Thứ tư, hoàn chỉnh các nguyên tắc trong bồi thường về tài sản gắn liền với đất. Hiện nay, pháp luật nước ta chỉ quy định nguyên tắc bồi thường về đất mà chưa quy định nguyên tắc bồi thường về tài sản gắn liền với đất. Dựa trên quy định về nguyên tắc bồi thường đối với đất và những việc phân tích những thiệt hại trên thực tế do hoạt động thu hồi đất gây ra, nhóm tác giả đề nghị xây dựng nguyên tắc “bồi thường về tài sản gắn liền với đất” như sau: “*Việc bồi thường về tài sản gắn liền với đất khi Nhà nước thu hồi đất phải bảo đảm dân chủ, khách quan, công bằng, công khai, kịp thời và tương xứng với tất cả các thiệt hại do hoạt động thu hồi đất gây ra.*”

Thứ năm, hoàn chỉnh cách xác định thiệt hại và cách tính bồi thường về vật nuôi khi Nhà nước thu hồi đất. Các văn bản hướng dẫn nên giải thích rõ khái niệm “đã đến kỳ thu hoạch” và “thu hoạch sớm”; bổ sung nội dung bồi thường đối với các trường hợp không thu hoạch sớm nhưng vẫn có thiệt hại xảy ra; bổ sung nguyên tắc tính mật độ thả nuôi, kể cả trường hợp thả nuôi một loại cá hay nuôi xen giữa các loại thủy sản với nhau, thủy sản kết hợp với trồng các loại cây sinh sống trong môi trường nước. Song song đó, cần quy định cụ thể về giá trung bình trong công tác bồi thường, cũng như căn cứ để xác định. Theo đề xuất của nhóm tác giả, công tác lấy giá trung bình nên được thông nhất diễn ra sau khi quá trình kiểm đếm hoàn thành, vì đây là giai đoạn chuyển tiếp giúp cơ quan thi hành lần người bị thiệt hại đồng nhất trong việc so sánh giá, để đối chiếu nhằm có kết quả giá trung bình chuẩn mực nhất. Mặt khác, giá trung bình vật nuôi cũng cần tuân thủ một mức trần và mức sàn nhất định theo một cơ chế quản lý chung, không để tình trạng định giá ở mỗi địa phương mang tính thiếu đồng nhất như hiện nay. Cơ quan có thẩm quyền nên quy định trị giá bồi thường cho mỗi loại vật nuôi tỷ lệ chênh lệch nhau trong khoảng phần trăm nhất định. Ví dụ: Giá cá tra tại các địa phương không chênh nhau 20% trị giá bồi thường. Từ đó có định hướng, cơ chế xây dựng hệ thống kiểm soát chéo trong từng địa phương. Khắc phục tình trạng trong cùng một thời điểm mà trị giá của một loại cây được tính quá cao, trong khi một số địa phương lại quá thấp.

Thứ sáu, căn cứ chức năng nhiệm vụ của các ngành, nhóm tác giả nhận thấy nên có văn bản hướng dẫn của Bộ Tài nguyên Môi trường và các bộ ngành có liên quan để quy định cách hiểu thống nhất về chủng loại, đặc tính, quá trình sinh trưởng phát triển của vật nuôi; những nội dung mang tính nguyên tắc khi kiểm đếm tính toán các chi phí liên quan đến bồi thường thiệt hại cho người dân có đất bị thu hồi để các địa phương áp dụng được đồng bộ. Trong văn bản này các bộ, ngành cần xác định chính xác đơn vị đo lường làm cơ sở xác định bồi thường; đối với vật nuôi cần xác định đơn vị bồi thường là con nào, loài nào xác định đơn vị kí lô gam khi bồi thường. Song song đó, cần bổ sung vào quy định về xử lý đối với trường hợp thả nuôi thủy sản nhằm “đón đầu” quy hoạch, dự án để nhận bồi thường. Tuy nhiên, để quy định này phát huy tác dụng, cần có cơ chế kiểm tra, giám sát hữu hiệu.

Thứ bảy, hoàn chỉnh khái niệm “bồi thường về vật nuôi khi Nhà nước thu hồi đất”. Cho đến nay, mặc dù pháp luật

²² Quyết định số 09/2017/QĐ-UBND ngày 22/02/2017 của UBND tỉnh Sóc Trăng quy định về mật độ, định mức, đơn giá bồi thường, hỗ trợ cây trồng, hoa màu, vật nuôi là thủy sản áp dụng đối với các trường hợp bị thiệt hại khi Nhà nước thu hồi đất trên địa bàn tỉnh Sóc Trăng.

²³ PGS.TS. Phan Trung Hiền: “*Kiến nghị cơ sở hiến định về thu hồi đất, bồi thường, hỗ trợ, tái định cư*”, Tạp chí nghiên cứu lập pháp, 06 (238), 2013, tr. 45-50.

Việt Nam gọi tên là bồi thường về vật nuôi khi Nhà nước thu hồi đất nhưng Luật đất đai và các văn bản hướng dẫn hiện hành chỉ xác định là bồi thường thủy sản. Như vậy, trước mắt nhóm tác giả kiến nghị Luật đất đai và các văn bản hướng dẫn thi hành phải bổ sung đối tượng thiệt hại là vật nuôi bao gồm: gia súc, gia cầm, hải sản và các vật nuôi khác cũng như chi phí đầu tư vào việc nuôi trồng khi có căn cứ chứng minh rằng việc thu hồi đất gây thiệt hại đến chất lượng và số lượng vật nuôi.

Mặt khác, phương pháp xác định thiệt hại bằng cách liệt kê ở nước ta hiện nay tỏ ra không còn đủ sức để bảo vệ quyền và lợi ích chính đáng cho người bị thiệt hại liên quan đến hoạt động thu hồi đất; nhiều nội dung thiệt hại phát sinh từ việc thu hồi đất trên thực tế đã vượt khỏi phạm vi điều chỉnh của Luật đất đai²⁴.

Về lâu dài, thiết nghĩ nên có lộ trình xây dựng đạo luật riêng về bồi thường, hỗ trợ, tái định cư khi Nhà nước thu hồi đất. Có thể nói, “thu hồi đất” và “bồi thường, hỗ trợ, tái định cư”, tuy quan hệ chặt chẽ, nhưng là hai vấn đề mang bản chất khác nhau, nên cần được điều chỉnh riêng. “Thu hồi đất” mang bản chất hành chính, mệnh lệnh; trong khi “bồi thường” mang bản chất dân sự, kinh tế, thể hiện tính công bằng, ngang giá theo quy luật “chủ thể nào gây thiệt hại, chủ thể đó phải bồi thường”, “thiệt hại đến đâu, bồi thường đến đó”. Nếu Nhà nước thu hồi đất bằng luật (Luật đất đai), thì nên bồi thường thiệt hại bằng luật (Luật riêng về bồi thường thiệt hại khi Nhà nước thu hồi đất).²⁵ Khi đó, các thiệt hại về đất và tài sản gắn liền với đất, kể cả vấn đề thiệt hại liên quan đến vật nuôi, cũng sẽ được tính toán bồi thường tương xứng, đúng với thiệt hại. Mặt khác, việc áp dụng các luật này nên liên thông với Bộ luật dân sự năm 2015 để các điều khoản về bồi thường công bằng, bình đẳng và tương xứng được phát huy tác dụng.

4. TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Luật đất đai năm 2013.
- [2] Luật thú y năm 2015.
- [3] Pháp lệnh số 16/2004/PL-UBTVQH11 ngày 24/03/2014 của Ủy ban Thường vụ Quốc hội Quy định về giống vật nuôi.
- [4] Quyết định 09/2015/QĐ-UBND ngày 05/03/2015 Quy định đơn giá nhà, công trình, vật kiến trúc, cây trồng và vật nuôi do thành phố Cần Thơ ban hành.
- [5] Quyết định 57/2016/QĐ-UBND ngày 18/10/2016 Quy định đơn giá bồi thường thiệt hại đối với cây trồng, vật nuôi là thủy sản khi Nhà nước thu hồi đất trên địa bàn tỉnh Long An.
- [6] Quyết định số 09/2017/QĐ-UBND ngày 22/02/2017 của UBND tỉnh Sóc Trăng Quy định về mật độ, định mức, đơn giá bồi thường, hỗ trợ cây trồng, hoa màu, vật nuôi là thủy sản áp dụng đối với các trường hợp bị thiệt hại khi Nhà nước thu hồi đất trên địa bàn tỉnh Sóc Trăng.
- [7] Đặng Ngọc Thanh. *Thủy sinh học đại cương*; Nhà xuất bản Khoa học và Kỹ thuật Hà Nội, 1979.
- [8] Trương Hoàng Minh, Bùi Thị Kiều Oanh, Trần Thị Nhật Quyên và Phạm Thị Kim Oanh. So sánh hiệu quả kỹ thuật và kinh tế giữa hình thức nuôi cá tra liên kết và không liên kết ở thành phố Cần Thơ và tỉnh Vĩnh Long. *Tạp chí Nông nghiệp và Phát triển Nông thôn*, 2012, quyển số 7.
- [9] Nguyễn Thanh Phương, Trần Ngọc Hải, Dương Nhật Long. *Giáo trình nuôi trồng thủy sản*; Tủ sách Đại học Cần Thơ, 2010.
- [10] Trương Hoàng Minh và CTV. So sánh hiệu quả kỹ thuật và kinh tế giữa hình thức nuôi cá tra liên kết ở thành phố Cần Thơ

và tỉnh Vĩnh Long. *Tạp chí Nông nghiệp và Phát triển Nông thôn*, 2012, Quyển 7.

- [11] TS. Phan Trung Hiền. Kiến nghị cơ sở hiến định về thu hồi đất, bồi thường, hỗ trợ, tái định cư. *Tạp chí Nghiên cứu Lập pháp*. 2013, 06 (238).
- [12] Phạm Thị Thu Hồng, Trương Hoàng Minh, Dương Nhật Long và Nguyễn Thanh Phương. Phân tích khía cạnh kỹ thuật và tài chính chủ yếu trong nuôi cá tra theo các hình thức tổ chức khác nhau. *Tạp chí Nông nghiệp và Phát triển Nông thôn*, 2015, số 3(4).
- [13] Hoàng Phê. *Từ điển Tiếng Việt*; Nhà xuất bản Hồng Đức, năm 2016.
- [14] PGS.TS Phan Trung Hiền. *Vấn đề xác định thiệt hại và bồi thường thiệt hại khi nhà nước thu hồi đất*, Pháp luật về quản lý và sử dụng đất đai ở Việt Nam (chủ biên), NXB. Đại học Cần Thơ, 2016.
- [15] Nguyễn Thanh Phương - Nguyễn Anh Tuấn, *Nuôi cá tra ở ĐBSCL thành công và thách thức trong phát triển bền vững*, Nhà xuất bản Trường Đại học Cần Thơ, 2016.
- [16] Cục thống kê TPCT. Báo cáo 768/BC-CTK ngày 18 tháng 12 năm 2017 về tình hình kinh tế xã hội năm, 2017.
- [17] Hùng Long. Nên có lộ trình ban hành luật về bồi thường thiệt hại khi Nhà nước thu hồi đất. Báo Tài nguyên và Môi trường, Bộ Tài nguyên và Môi trường, <http://baotainguyenmoitruong.vn/tai-nguyen-va-cuoc-song/201507/nen-co-lo-trinh-ban-hanh-luat-ve-boi-thuong-thiet-hai-khi-nha-nuoc-thu-hoi-dat-598518/> [truy cập ngày 28/4/2017].
- [18] “Nghề nuôi thủy sản”, Trường Đại học Kinh tế Tài chính, <http://www.uef.edu.vn/luong-nghiep/nganh-nghe/nghe-nuoi-trong-thuy-hai-san-1406> [truy cập ngày 08/04/2017].
- [19] Phước Huỳnh, Nghịch lý cá tra tăng giá, <http://saigondautu.com.vn/ban-doc/ngich-ly-ca-tra-tang-gia-34121.html>
- [20] Tổng cục Thủy sản; tham khảo website <<https://tongcucthuysan.gov.vn/vi-vn/tin-t%E1%BB%A9c/-tin-v%E1%BA%AFn/doc-tin/007199/2017-03-13/phan-trien-nganh-rong-bien-viet-nam>>
- [21] Việt Hùng. Nông dân Nghệ An đầu tư 1,7 tỷ đồng đưa nước biển vào nuôi tôm. Tham khảo website <<http://baonghean.vn/nong-dan-nghe-an-dau-tu-1-7-ty-dong-dua-nuoc-bien-va-no-137553.html>> truy cập ngày 02/03/2017].

²⁴ PGS.TS Phan Trung Hiền: *Vấn đề xác định thiệt hại và bồi thường thiệt hại khi nhà nước thu hồi đất*, Pháp luật về quản lý và sử dụng đất đai ở Việt Nam (chủ biên), Nxb. Đại học Cần Thơ, 2016, tr.108.

²⁵ Hùng Long: “Nên có lộ trình ban hành luật về bồi thường thiệt hại khi Nhà nước thu hồi đất”, Báo Tài nguyên và Môi trường, Bộ Tài nguyên và

Môi trường, <http://baotainguyenmoitruong.vn/tai-nguyen-va-cuoc-song/201507/nen-co-lo-trinh-ban-hanh-luat-ve-boi-thuong-thiet-hai-khi-nha-nuoc-thu-hoi-dat-598518/>. [truy cập ngày 28/4/2017].